

Algoritmuselmélet

Bonyolultságelmélet

Katona Gyula Y.

Számítástudományi és Információelméleti Tanszék
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem

Mi az algoritmus?

A továbbiakhoz szükség volna egy pontos definícióra, hogy mit értünk algoritmus alatt.

Ilyen definíciót majd csak Msc-n a Nyelvek és automaták tárgyban adunk.

Helyette a továbbiakban úgy tekintjük, hogy azt tekintjük algoritmusnak, amit egy mai normál számítógéppel végre lehet hajtani. (pl. nem normál számítógép ebből a szempontból a quantum számítógép)

Az eddigi algoritmusok mind ilyenek voltak. De mikor arról beszélünk, hogy valamilyen problémára nincs algoritmus, akkor igazából arra gondolunk, hogy normál számítógépen nincs ilyen algoritmus.

Algoritmusok hatékonysága

Algoritmus lépésszáma, ha n az input mérete:

- $\log n \implies$ remek
- $n \implies$ nagyon jó
- $n \log n \implies$ egész jó
- $n^2 \implies$ nem túl nagy n -re jó
- $n^3 \implies$ nem túl nagy n -re lehet jó
- $n^4 \implies$ nem túl nagy n -re néha jó
- $n^{10} \implies$ 50 év múlva, nem túl nagy n -re lehet jó
- $n^{100} \implies$ 1 millió év múlva lehet jó
- $2^n \implies$ nagyon kis n -re lehet jó, de nagy n -re sohasem

Algoritmusok hatékonysága

Az eddig tanult algoritmusok általában hatékonyak voltak:

- $a + b$ kiszámítása: Input mérete: $n = \log a + \log b$,
Lépésszám: $O(\log a + \log b) = O(n)$
- ab kiszámítása: Input mérete: $n = \log a + \log b$,
Lépésszám: $O((\log a + \log b) \log b) = O(n^2)$
- maradékos osztás, legnagyobb közös osztó:
Input mérete: $n = \log a + \log b$, Lépésszám: $O(n^2)$
- Gráfalgoritmusok (összefüggőség, legrövidebb út, párosítás, ...)
Input mérete: $n =$ éllista vagy szomszédossági mátrix mérete
Lépésszám: $O(n), O(n^2), O(n^3)$

Algoritmusok hatékonysága

Van olyan algoritmikus feladat, amiről nem tudjuk, hogy ki lehet-e számolni hatékonyan:

- Később lesz szó ilyenekről.

Van olyan, amit nem lehet hatékonyan kiszámolni:

- 2^a kiszámítása: Input mérete: $n = \log a$,
Lépésszám $\geq$ output mérete: $\log(2^a) = a = \Omega(2^n)$
- általánosított sakk: $n \times n$ -es táblán $2n$ figura esetén adott állásból van-e nyerő stratégiája a kezdőnek?

Olyan is van, amire bizonyítható, hogy algoritmussal nem lehet kiszámolni!

- Msc-n a Nyelvek és automaták tárgyban lesz ilyen.
(Rónyai-Ivanyos-Szabó könyv 7.8.3: Dominó probléma)

Eldöntési problémák

Mostantól csak olyan típusú feladatokkal foglalkozunk, melyekre a válasz 1 bit: **IGEN** vagy **NEM**, ezek az úgynevezett *eldöntési problémák*.

- **PRÍM**

Bemenet: $m > 0$ egész.

Kérdés: m prímszám?

- **ÚT**

Bemenet: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf és két kitüntetett csúcs, $s, t \in V$.

Kérdés: Van-e s és t között út a gráfban?

- **MINÚT**

Bemenet: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf és két kitüntetett csúcs, $s, t \in V$, k egész.

Kérdés: Van-e s és t között legfeljebb k élű út a gráfban?

Eldöntési problémák

Legtöbbször igaz, hogy egy optimalizálási feladat megoldható egy megfelelő eldöntési feladat algoritmusának néhány futtatásával.

Például:

Ha MINÚT-ra van egy gyors algoritmusunk, akkor bináris kereséssel $O(\log m)$ db futtatással meghatározhatjuk a legrövidebb út hosszát.

Elég az eldöntési problémákat vizsgálni.

Definíció

Egy eldöntési problémához tartozó L nyelv azoknak a bemeneteknek a halmaza, amelyekre a válasz IGEN. A lehetséges bemeneteket (amelyek tehát vagy beletartoznak L -be vagy nem), szavaknak hívjuk. Egy X eldöntési probléma és x bemenet esetén $x \in X$ jelöli, hogy az x bemenetre a válasz IGEN.

Polinom időben eldönthető problémák

Definíció

Jelölje P azoknak az X eldöntési problémáknak a halmazát, amelyekhez van olyan A algoritmus, amely minden x bemenetre helyesen megválaszolja a kérdést, és az algoritmus lépésszáma **polinomiális**, azaz $O(|x|^k)$ valamely k pozitív konstansra.

(Itt $|x|$ az x bemenet hosszát jelöli, k független x -től.)

Jelölés: $X \in P$.

Az eddig tanult algoritmusok eldöntési változata P -ben van.

- Összefüggő-e egy adott G gráf?
- Van-e teljes párosítás egy adott G páros gráfban?
- Mekkora a legrövidebb út u -ból v -be?
- Mekkora legkisebb súlyú feszítőfa G -ben?

Polinom időben eldönthető problémák

- Ha az input egy élsúlyozatlan gráf, akkor a korábban adott lépésszámok megfelelnek ennek a definíciónak.
- Ha az input több jegyű bináris vagy decimális számokat is tartalmaz, akkor jobban meg kell vizsgálni a lépésszámot.
- Ha az input súlyozott gráf, a súlyok binárisan vagy decimálisan adottak, a súlyokkal csak alapműveleteket végzünk, akkor az eddigi algoritmusok mind polinomiálisak.
- Ha az inputban a k szám bináris alakban van megadva (azaz mérete $x = \log_2 k$) és az algoritmus k lépést végez, akkor ez nem polinomiális, hiszen $k = 2^x$.

A hátizsák feladatra adott dinamikus programozási algoritmus sem polinomiális, mert a lépésszám a hátizsák méretének függvénye, az inputban viszont ennek logaritmusa szerepel.

Polinom időben eldönthető problémák

PRÍM

Bemenet: $m > 0$ egész szám bináris formában

Kérdés: m prímszám?

Az input mérete $|x| = \log_2 m \implies m = 2^{|x|}$

- 1. algortimus:** Nézzük meg, hogy m osztható-e a $2, 3, \dots, \sqrt{m}$ számok bármelyikével. **Lépésszám:** $> \sqrt{m} = \sqrt{2^{|x|}} = 2^{|x|/2}$
Ez nem polinomiális $\not\Rightarrow$ PRÍM $\in$ P
- 2. algortimus:** Fermat-teszt. **Lépésszám:** $O(|x|^2 \log |x|)$, polinomiális
Nem mindig ad jó választ. $\not\Rightarrow$ PRÍM $\in$ P
- 3. algortimus:** AKS-teszt (Agrawal–Kayal–Saxena, 2002)
Lépésszám: $O(|x|^{12})$, polinomiális
Mindig jó választ ad. $\implies$ PRÍM $\in$ P

Polinom időben eldönthető problémák

Ha belátjuk, hogy egy eldöntési probléma **P**-ben van, az nem feltétlen jelenti azt, hogy a gyakorlatban is tényleg hatékonyan megoldható. Ha a lépésszám $|x|^{1000}$, azzal nem megyünk sokra.

De ha belátnánk, hogy egy eldöntési probléma nincsen **P**-ben, akkor tudnánk, hogy arra nincs hatékony algoritmus normál számítógéppel.

Probléma

*Tudunk-e mondani valami enyhébb követelményt, ami a **P**-beli problémákon kívül esetleg teljesül több nem **P**-beli problémára is?*

Hatékony tanúsítvány

Definíció

Azt mondjuk, hogy az X eldöntési problémához van **hatékony tanúsítvány**, ha van olyan $\mathcal{T}$ algoritmus, melynek a bemenete (x, t) párokból áll, ahol x az X probléma egy lehetséges bemenete és a következő feltételek teljesülnek: léteznek olyan c és k pozitív konstansok, hogy

- ha $x \in X$, akkor van olyan t , aminek hossza $|t| = O(|x|^c)$ és $\mathcal{T}(x, t) = \text{IGEN}$,
- ha $x \notin X$, akkor nincs olyan t , aminek hossza $|t| = O(|x|^c)$ és $\mathcal{T}(x, t) = \text{IGEN}$.
- A $\mathcal{T}$ algoritmus polinomiális, azaz a lépésszáma $O((|x| + |t|)^k)$.

Röviden: Ha x bemenet esetén az eldöntési problémára a válasz **IGEN**, akkor erre van olyan polinom hosszú tanú (t), amiről $\mathcal{T}$ -vel polinom időben ellenőrizhető, hogy valóban **IGEN**. Ha a válasz **NEM**, akkor viszont nincs olyan rövid érvelés, amivel be lehet minket csapni.

NP-beli problémák

Definíció

Jelölje **NP** azoknak az eldöntési problémáknak a halmazát, amelyekre van hatékony tanúsítvány.

Megjegyzés

Az **NP** a **nemdeterminisztikus polinom idő** rövidítése, ami arra utal, hogy t „megtalálása” nem feltétlenül determinisztikusan történik, egy $x \in X$ esetén elég, ha megsejtjük, mi lesz jó. Viszont utána az ellenőrzés, hogy valóban jó a t , amit választottunk (kaptunk valakitől), már polinom időben megy.

coNP-beli problémák

Definíció

Egy X eldöntési probléma **komplementere** az az $\bar{X}$ -sal jelölt probléma, melynek bemenete ugyanolyan mint az X esetén, de a válasz ellentétes. Azaz minden lehetséges x bemenetre

$$x \in \bar{X} \Leftrightarrow x \notin X.$$

Például: ÖSSZETETT = $\overline{\text{PRÍM}}$

Definíció

Jelölje **coNP** az **NP**-beli problémák **komplementereiből** álló halmazt, azaz $X \in \text{coNP} \Leftrightarrow \bar{X} \in \text{NP}$.

Vagyis: Az **NP**-beli problémák esetében a definíció szerint az **IGEN** válaszra van polinom hosszú, polinom időben ellenőrizhető bizonyíték, a **coNP**-beli problémák azok, ahol a **NEM** válaszra van polinom hosszú, polinom időben ellenőrizhető bizonyíték.

Példák

- H

Bemenet: G gráf.

Kérdés: Van-e G -ben Hamilton-kör?

$\in \text{NP}$: $t \rightarrow$ egy C Hamilton-kör G -ben;
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy C Hamilton-kör-e.

$\in \text{coNP}$: **Nem tudjuk, hogy van-e hatékony tanúsítvány.**

- 3SZÍN

Bemenet: G gráf.

Kérdés: Igaz-e, hogy G színezhető 3 színnel?

$\in$ NP: $t \rightarrow$ egy színezés megadása G -ben; (azaz egy $f: V(G) \rightarrow \{p, k, s\}$ függvény)
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy f tényleg egy 3-színezése G -nek.

$\in$ coNP: **Nem tudjuk, hogy van-e hatékony tanúsítvány.**

Példák

- 3SZÍN

Bemenet: G gráf.

Kérdés: Igaz-e, hogy G nem színezhető 3 színnel?

∈NP: Nem tudjuk, hogy van-e hatékony tanúsítvány.

∈coNP: $t \rightarrow$ egy színezés megadása G -ben; (azaz egy $f: V(G) \rightarrow \{p, k, s\}$ függvény)
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy f tényleg egy 3-színezése G -nek.

Példák

- ÖSSZEFÜGGŐSÉG

Bemenet: $G = (V, E)$ irányítatlan gráf.

Kérdés: G összefüggő?

$\in \text{NP}$: $t \rightarrow G$ egy feszítőfája: F ;
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy F tényleg feszítőfa-e G -ben.

$\in \text{coNP}$: $t \rightarrow U \subset V$
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy nincs él U és $V - U$ -beli pontok között

A tanúróól mindig be kell látni, hogy polinomiális méretű, és az ellenőrző algoritusról is mindig be kell látni, hogy polinom időben fut.

Ezek általában könnyen beláthatóak.

- PÁROS-GRÁF-PÁROSÍTÁS

Bemenet: $G = (A, B; E)$ páros gráf

Kérdés: Van-e G -ben teljes párosítás?

$t \rightarrow$ élek E' részhalmaza;
 $\in \text{NP}$: $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy E' tényleg teljes párosítás-e G -ben.

$\in \text{coNP}$: $t \rightarrow X \subseteq A$
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy teljesül-e $|X| > |N(X)|$.

Példák

- PRÍM

Bemenet: $m > 0$ egész.

Kérdés: m prímszám?

$\in \text{NP}$: $t \rightarrow$ Bonyolult, de van ilyen (pl. AKS-teszt);
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy t tényleg tanúsítvány.

$\in \text{coNP}$: $t \rightarrow 1 < k < m$ szám, ami m osztója;
 $\mathcal{T} \rightarrow$ ellenőrzi, hogy k osztja-e m -et.

Hatékony tanúsítvány P-beli problémákra

A **ÖSSZEFÜGGŐSÉG**, **PÁROS-GRÁF-PÁROSÍTÁS**, **PRÍM** problémákra ismert polinomiális algoritmus is. $\implies$

Az algoritmus lefutásának leírása egy hatékony tanúsítvány (t) arra is, hogy a probléma **NP**-ben van, és arra is, hogy **coNP**-ben van, hiszen a végén a válasz vagy **IGEN** vagy **NEM**, a leírás pedig polinom hosszú. Az ellenőrző algoritmus ($\mathcal{T}$) pedig polinom időben tudja ellenőrizni, hogy a leírás helyes-e. $\implies$

Tétel

$$P \subseteq NP \text{ és } P \subseteq \text{coNP}$$

Azaz: $P \subseteq NP \cap \text{coNP}$

A legfontosabb nyitott kérdések

Sejtés

$$P \neq NP$$

Ha $P = NP$ teljesülne, akkor minden olyan problémára, amelyre van hatékony tanúsítvány (azaz NP -beli), lenne polinomiális algoritmus is. Fogunk mutatni olyan problémákat, amik NP -beliek, de senki nem tud rájuk polinomiális algoritmust.

Kérdés

$$P \stackrel{?}{=} NP \cap \text{coNP}$$

Eddig majdnem minden fontos $NP \cap \text{coNP}$ -beli problémáról kiderült, hogy van rá polinomiális algoritmus, azaz P -beli.